

Fonttys

Hogeschool Kind en Educatie

**Studiejaar
2017-2018**

Seksuele vorming in het SBO

Een praktijkgericht onderzoek naar de ondersteunde rol van de leerkracht bij seksuele vorming binnen het speciaal basisonderwijs

3 mei 2018
Lonneke Theuws
2519658
Georges Ledoux
Suzanne Raaijmakers

Samenvatting

Uit recent onderzoek van het Kohnstamminstituut blijkt dat het aanbod seksuele vorming in het Nederlandse onderwijs verschilt per school. De casusschool wil een positieve bijdrage aan de seksuele vorming van de leerlingen leveren, door te streven naar het vignet relaties en seksualiteit van de Gezonde School. Daarvoor moet de casusschool beschikken over een fysiek en sociaal veilig klimaat en jaarlijks structureel aandacht besteden aan seksuele vorming. Tevens blijkt uit de literatuur dat de samenwerking met ouders belangrijk is. De casusschool heeft op dit moment onvoldoende zicht op het huidige aanbod seksuele vorming om te bepalen wat de volgende stap is richting goed onderwijs.

Dit onderzoek leidt tot de beantwoording van de hoofdvraag: Hoe ondersteunen de leerkrachten van de onderbouw, middenbouw en bovenbouw van de casusschool leerlingen bij de seksuele vorming?

Om de hoofdvraag te beantwoorden, is een enquête uitgezet onder de leerkrachten en de ouders van de casusschool. Tevens zijn de leerkrachten geobserveerd tijdens lessen van de projectweek: 'De week van de Lentekriebels'.

Uit de analyse van de resultaten blijkt dat alle leerkrachten van de casusschool aandacht besteden aan seksuele vorming, echter verschilt de frequentie van de lessen per leerkracht. Tijdens de lessen seksuele vorming tonen alle leerkrachten de leerkrachtcompetenties die volgens de literatuur bijdragen aan een sociaal veilig klimaat. De leerkrachten communiceren echter weinig aspecten van deze lessen met ouders.

De belangrijkste aanbeveling voortkomend uit dit onderzoek is het verbeteren van de communicatie tussen de leerkrachten en de ouders wanneer het gaat om de seksuele vorming van de leerlingen.

Inhoudsopgave

Samenvatting	- 2 -
1. Probleemanalyse	- 4 -
1.1 Aanleiding en context.....	- 4 -
1.2 Probleemstelling	- 5 -
2. Theoretisch kader	- 6 -
2.1 Seksuele ontwikkeling	- 6 -
2.2 Risicofactoren	- 7 -
2.3 Ouders.....	- 7 -
2.4 Seksuele vorming in het basisonderwijs	- 7 -
2.5 Sociaal veilig klimaat.....	- 8 -
2.6 Onderzoeksvragen.....	- 9 -
3. Opzet van het onderzoek	- 10 -
3.1 Beschrijving en verantwoording van dataverzameling	- 10 -
3.2 Respondenten	- 11 -
3.3 Instrumenten.....	- 11 -
3.4 Wijze van data-analyse	- 13 -
4. Resultaten.....	- 14 -
4.1 Op welke momenten besteden leerkrachten aandacht aan seksuele vorming in de klas.....	- 14 -
4.2 Welke leerkrachtcompetenties die gericht zijn op een sociaal veilig klimaat -zoals beschreven door Rutgers WPF (2013) en Zwiep (2012) - zijn zichtbaar tijdens leerkrachtgebonden groepsactiviteiten rondom seksuele vorming?	- 15 -
4.3 Wat communiceren de leerkrachten met de ouders over de seksuele vorming van kinderen?.....	- 16 -
5. Conclusies en aanbevelingen	- 19 -
5.1 Conclusies	- 19 -
5.2 Kritische reflectie op onderzoeksproces.....	- 21 -
5.3 Praktische opbrengst en aanbevelingen	- 22 -
Literatuurlijst.....	- 23 -
Bijlagen	- 26 -
Bijlage 1	- 26 -
Bijlage 2	- 28 -
Bijlage 3	- 30 -
Bijlage 4	- 33 -

1. Probleemanalyse

1.1 Aanleiding en context

Op dit moment is #metoo een *trending topic* binnen de sociale media. De actie is gericht op het bespreekbaar maken van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Niet alleen de media heeft dit opgepikt, tevens de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OC&W) heeft aandacht voor deze actualiteit (Nijboer, 2018). De minister van OC&W liet naar aanleiding van deze actie in het najaar van 2017 een publicatie opstellen door Stichting School en Veiligheid. Hierin wordt het begrip seksuele diversiteit bekeken en hoe dit zich verhoudt tot het huidige onderwijs (Nijboer, 2018). Met de publicatie wil Stichting School en Veiligheid leerkrachten motiveren om aan de slag te gaan met seksuele vorming (Stichting School & Veiligheid, 2017).

Uit het onderzoek van Ferguson, Vanwesenbeeck, en Knijn (2008) blijkt dat het Nederlandse onderwijs internationaal positief erkend wordt voor de brede aandacht voor seksuele vorming. De Inspectie van Onderwijs (2009) was echter niet tevreden. Uit het rapport blijkt dat men onvoldoende aandacht schonk aan seksualiteit en seksuele diversiteit. In ditzelfde rapport wordt als oorzaak genoemd dat onvoldoende duidelijkheid bestaat rondom de bestaande kerndoelen met betrekking tot seksualiteit en seksuele diversiteit. Hierop volgend is in 2012, in opdracht van de Minister van OC&W, een verandering doorgevoerd in kerndoel 38 (Van Bijsterveldt-Vliegenthart & Verhagen, 2012). Het vernieuwde kerndoel luidt: "de leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit" (Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, z.d.).

Uit aanvullend onderzoek door het Kohnstamm Instituut – in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs – blijkt dat scholen over het algemeen invulling geven aan het kerndoel, maar dat verschillen bestaan in uitwerking en intensiteit (Kuiper, Van der Veen, & Ledoux, 2016).

Volgens het onderzoek van Shtarkshall, Santelli, en Hirsch (2007) zijn zowel de school als de ouders verantwoordelijk voor de seksuele vorming van het kind. Uit ditzelfde onderzoek blijkt dat de seksuele vorming positiever verloopt wanneer ouders en school elkaar ondersteunen en aanvullen. In de dagelijkse praktijk blijkt het lastig te zijn om de opvoedingsmilieus –de school en de thuissituatie– op elkaar af te stemmen (Frans, De Wilde, Janssens, Van Berlo, & Storms, 2016). De belangen van de school en de wensen en opvattingen van ouders komen in de meeste gevallen niet met elkaar overeen, stellen Frans et al. Ondanks deze verschillen staan ouders veelal positief tegenover seksuele vorming op school (De Graaf, 2013). Vooral wanneer onderwerpen worden aangeboden, die de ouders relevant vinden.

De casusschool -waar dit onderzoek plaatsvindt- is een school voor speciaal basisonderwijs (SBO). Op deze school zitten leerlingen met problematieken rondom leren en/of de sociaal-emotionele ontwikkeling. De sociaal-emotionele ontwikkeling vormt de belevingswereld en het gedrag van het kind, wat van invloed is op de seksuele ontwikkeling (Frans et al., 2016). De doelgroep op de casusschool kan daarom als kwetsbaar worden aangeduid als het gaat om de seksuele ontwikkeling. De casusschool wil een bijdrage leveren aan een goede seksuele vorming van de leerlingen door te streven naar een positieve waardering op de criteria van het vignet relaties en seksualiteit van de Gezonde School. Hiermee toont de casusschool aan dat het voldoet aan de eisen van de Rijksoverheid (Gezonde School, 2017). Deze criteria bestaan uit een fysiek en sociaal veilig klimaat en jaarlijks structurele lessen seksuele vorming geven met gebruik van een methode of tijdens de projectweek 'De week van de Lentekriebels'.

Voor zowel de onderbouw, als de middenbouw en bovenbouw is de methode 'Relaties & Seksualiteit' van uitgeverij Rutgers WPF beschikbaar voor leerkrachten. Daarnaast besteden alle klassen één week in het jaar intensief aandacht aan seksuele vorming tijdens de projectweek: 'De week van de Lentekriebels'. Uit gesprekken met het kennisteam blijkt dat het onduidelijk is hoe leerkrachten met de methode en het onderwerp seksualiteit omgaan. De casusschool heeft op dit moment nog onvoldoende zicht op het huidige aanbod seksuele vorming om te bepalen of de casusschool voldoet aan de criteria van de Gezonde School.

1.2 Probleemstelling

Uit de probleemanalyse blijkt dat in het huidige onderwijs grote verschillen bestaan in uitwerking en intensiteit van de lessen rondom seksualiteit en seksuele diversiteit (Kuiper, Van der Veen, & Ledoux, 2016). Daarnaast blijken de momenten seksuele vorming het meest optimaal bij te dragen aan de seksuele ontwikkeling van de leerlingen wanneer zowel de ouders, als de school hierbij betrokken zijn (Shtarkshall, Santelli, & Hirsch, 2007).

De casusschool streeft naar een positieve waardering op de criteria van het vignet relaties en seksualiteit van de Gezonde School. Hiervoor moet de casusschool beschikken over een fysiek en sociaal veilig klimaat en jaarlijks structureel aandacht besteden aan lessen seksuele vorming met gebruik van een methode of tijdens de projectweek 'De week van de Lentekriebels' (Gezonde School, 2017).

Dit onderzoek richt zich op de ondersteuning van de seksuele vorming van de leerlingen door de leerkrachten van de casusschool. Hierbij wordt gekeken naar de momenten waarop leerkrachten aandacht besteden aan seksuele vorming, welke leerkrachtcompetenties ten behoeve van een sociaal veilig klimaat hierbij zichtbaar zijn en de communicatie met ouders betreft de seksuele vorming van kinderen. De verkregen inzichten vormen input voor de aanpassingen ten behoeve van het behalen van het vignet relaties en seksualiteit van de Gezonde School.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader uiteengezet voor dit onderzoek. Allereerst wordt de seksuele ontwikkeling van zowel het pre-puberale kind, als van kinderen met een beperking beschreven. Daarna volgen de risicofactoren voor de kinderen met een beperking. Dit wordt gevolgd door de rol van ouders betreft seksuele vorming op school. Daarna wordt er gekeken naar de seksuele vorming in het huidige basisonderwijs. Als laatste worden de leerkrachtcompetenties betreft een sociaal veilig klimaat beschreven.

2.1 Seksuele ontwikkeling

Frans et al. (2016) omschrijven dat de seksuele ontwikkeling een proces is waarbij kinderen leren om seksualiteit, lichamelijkheid en intimiteit te integreren in hun leven. Zwiep (2012) vult hierop aan dat kinderen zich seksueel ontwikkelen door te experimenteren met seksueel getint gedrag en hierover vragen te stellen.

2.1.1 Seksuele ontwikkeling van het pre-puberale kind

Zwiep (2012) stelt dat de seksuele ontwikkeling een dynamisch ontwikkelingsproces is, waarbij continu interactie is tussen het kind en de omgeving. Dit proces wordt door het kind geleid. Ouders en de directe omgeving beïnvloeden het gehele proces.

Voor dit onderzoek is het niet relevant om de gehele seksuele ontwikkeling van het kind te beschrijven. Het is wel van belang om te weten welke competenties bij het kind ontwikkeld moeten worden tijdens de seksuele ontwikkeling. Zwiep (2012) heeft deze competenties beschreven. Zij noemt onder andere het bewust worden van en omgaan met de gevoelens van zichzelf en anderen, het opbouwen van kennis over seksualiteit in de volle breedte en het ontwikkelen van een positief zelfbeeld.

2.1.2 Seksuele ontwikkeling van kinderen met een beperking

Bij kinderen met een beperking verloopt de seksuele ontwikkeling vrijwel altijd anders dan bij kinderen zonder beperking (Frans et al., 2016). Op welke manier deze verloopt, is afhankelijk van de soort beperking. Meihuizen-De Regt (2000) maakt onderscheid tussen primaire en secundaire gevolgen van de beperking. Onder de primaire gevolgen valt onder andere een beperkt verstandelijk vermogen. Bij de secundaire gevolgen wordt gesproken over problematieken die ontstaan door de omgeving, bijvoorbeeld door een gebrek aan informatie en een verminderde experimenteerruimte.

De seksuele ontwikkeling bestaat uit drie deelgebieden: seksuele responsiviteit, genderidentiteit en het vermogen om relaties aan te gaan (Bancroft, 2008). De Graaf et al. (in Frans et al., 2016) vult hierop aan dat deze deelgebieden zich eerst afzonderlijk ontwikkelen, waarna ze pas worden geïntegreerd. Bij kinderen met een beperking is deze integratie lastig (Bender, 2003; Bender & Ganiotten, 2008). De beperking stoort namelijk de seksuele ontwikkeling.

Kinderen met een beperking hebben merendeel een disharmonisch ontwikkelingsprofiel (Frans & Franck, 2015). Dit betekent dat de kalenderleeftijd niet overeenkomt met de ontwikkelingsleeftijd en/of de emotionele leeftijd. Kinderen met een disharmonisch profiel tonen gedrag van elk van deze ontwikkelingsniveaus. Frans et al. (2016) vult hierop aan dat door de lager liggende verstandelijke leeftijd en niveau van sociaal-emotionele ontwikkeling seksueel (experimenteel) gedrag kan voorkomen dat niet samenhangt met de kalenderleeftijd.

2.1.3 De rol van emotionele ontwikkeling

Frans et al. (2016) koppelt het niveau van sociaal-emotionele ontwikkeling al aan het niveau van seksuele ontwikkeling. Dit is echter niet de enige invloed die de emotionele ontwikkeling heeft. De emotionele ontwikkeling bepaalt namelijk de beleavingswereld en het gedrag van een individu (Frans et al., 2016). Dit maakt hoe een kind reageert in een bepaalde situatie en zich indien nodig kan aanpassen. Wanneer het niveau van de emotionele ontwikkeling laag ligt, is het voor het kind lastig om te leren en te bepalen welk seksueel gedrag passend is in een situatie. Lammers, Kok, en Oude Avenhuis

(2005) bevestigen dit en vullen aan dat tevens het leren door ervaring lastig is voor kinderen met een lage emotionele ontwikkelingsleeftijd.

2.2 Risicofactoren

In bovenstaande paragraaf staat beschreven wat de invloed van een beperking op de seksuele ontwikkeling is. In deze paragraaf wordt dat uitgebreid met de risicofactoren. Kinderen met een beperking lopen een groter risico om hetzij als slachtoffer, hetzij als pleger te maken te krijgen met seksueel grensoverschrijdend gedrag (Schakenraad & Janssens, 2008). In het rapport 'Beperkt weerbaar' (Van Berlo, De Haas, Van Oosten, Van Dijk, Brants, Tonnon, & Storms, 2011) komt door onderzoek naar voren dat 26,6% van de vrouwen met een verstandelijke beperking voor hun 16^e levensjaar seksueel geweld heeft meegemaakt (exclusief kwetsende opmerkingen). Bij mannen ligt dit percentage lager: 12,3%. Volgens Kramer, Janssens, Cinibulak, en Cense (2007) is een belangrijke factor hiervoor het negatief zelf- en lichaamsbeeld van de kinderen met een verstandelijke beperking. Lammers et al. (2005) beaamt dit en vult hierop aan dat de moeite met het inschatten van situaties en personen tevens een grote rol speelt. Ouders geven hetzelfde aan in het rapport 'Beperkt weerbaar' (Van Berlo et al., 2011). De ouders stellen dat hun kind beperkt weerbaar is en een verminderd inzicht heeft in oorzaak en gevolg. Professionals vullen in ditzelfde rapport aan dat de kinderen met een beperking verhoogd kwetsbaar zijn en gemakkelijk te beïnvloeden.

Voor plegers benoemt Frans et al. (2016) – naast de interne factoren – een aantal omgevingsfactoren die van invloed kunnen zijn. Een van deze factoren is het ontbreken van een open en adequate seksuele vorming. Hierdoor worden normen en waarden onvoldoende aangeleerd en geïnternaliseerd.

2.3 Ouders

Zoals in de probleemanalyse beschreven staat vullen ouders en school elkaar aan in de seksuele vorming (Shtarkshall et al., 2007). Wanneer de school de ouders inlicht over het schoolprogramma en hen hierbij betreft, verloopt de seksuele vorming het meest effectief.

Volgens Zwiep (2012) vermoeden leerkrachten dat ouders niet positief staan tegenover seksuele vorming op school. Het onderzoek van De Graaf (2013) weerlegt dit. Wanneer onderwerpen worden aangeboden welke ouders relevant vinden, staan de ouders wel degelijk positief tegenover seksuele vorming. Bij kinderen van vier tot acht jaar betreft dit onderwerpen zoals het verschil tussen jongens en meisjes en verliefdheid. Bij kinderen tussen de acht en twaalf jaar vinden ouders het relevant om hen voor te lichten over grenzen stellen, homoseksualiteit en de puberteit. Een aantal onderwerpen zien ouders liever niet terugkomen, zoals seksueel gedrag en seksueel plezier. Zwiep (2012) sluit hierop aan en stelt dat het relevant is om tegemoet te komen aan de wensen van ouders en aan hun opvattingen over seksualiteit. Daarnaast stelt Zwiep dat tussen de school en de ouders sprake moet zijn van transparante communicatie. Dit kan bijvoorbeeld door het direct terugkoppelen van vragen van het kind over seksualiteit of door ouderavonden. Tijdens deze ouderavonden kan de leerkracht uitleggen hoe de seksuele ontwikkeling van het kind verloopt, hoe deze door school wordt begeleid en wat hierbij de afspraken zijn.

Het belang van goede communicatie met ouders omtrent seksuele vorming blijkt tevens uit de handleiding van de methode 'Relaties & Seksualiteit' (Rutgers WPF, 2013). Hierin staat, naast het bovenstaande, beschreven dat een duidelijke visie bijdraagt aan transparante communicatie. In deze visie zijn de thema's van seksuele vorming opgenomen en mogelijk de invulling van de lessen.

2.4 Seksuele vorming in het basisonderwijs

In de seksuele rechten van het individu staat onder andere beschreven dat men recht heeft op seksuele en relationele vorming en daarbij toegang tot en het verkrijgen van betrouwbare informatie over seksualiteit (Wereldgezondheidsorganisatie, in Rutgers, z.d.).

Uit het onderzoeksrapport van de Inspectie van het Onderwijs (2009) blijkt dat hier op basisscholen onvoldoende aandacht aan wordt besteed. Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling heeft daarom in 2012 in opdracht van de Minister van OC&W een verandering doorgevoerd in kerndoel 38 (Van Bijsterveldt-Vliegenthart & Verhagen, 2012). Sinds deze verandering luidt het kerndoel: "de leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit" (Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, z.d.).

Na aanvullend onderzoek door het Kohnstamm Instituut is gebleken dat scholen over het algemeen invulling geven aan het vernieuwde kerndoel (Kuiper, Van der Veen, & Ledoux, 2016). De mate van aandacht voor seksualiteit verschilt. Op de meeste scholen is er enkele keren per jaar aandacht voor seksuele vorming. In het speciaal onderwijs is er meer aandacht voor, namelijk één keer per maand of vaker. Uit het onderzoek blijkt tevens dat leerkrachten vooral aandacht geven aan seksualiteit binnen specifieke lessen en naar aanleiding van incidenten. Daarbij wordt het meest gebruik gemaakt van methodes en zelfontworpen lesmateriaal. Een kwart van de leerkrachten werkt met projecten en thema's. De inbreng van externe deskundigen wordt door leerkrachten nauwelijks toegepast.

Om leerkrachten te ondersteunen en de doorgaande leerlijn te borgen rondom seksuele vorming zijn lespakketten en methoden op de markt (Gezonde School, 2017). De methode 'Relaties & Seksualiteit' van uitgeverij Rutgers WPF stelt dat deze effectief aansluit bij het vernieuwde kerndoel 38 (Rutgers WPF, 2013). Tijdens de lessen wordt onder andere aandacht besteedt aan de onderwerpen zelfbeeld en seksuele weerbaarheid. Volgens Rutgers WPF is relationele en seksuele vorming van belang omdat dit bijdraagt aan de persoonlijke groei, het zorgt voor een positieve seksualiteitsbeleving en het bevordert het welzijn en de seksuele gezondheid van kinderen. Daarbij stelt Rutgers WPF dat kinderen recht hebben op betrouwbare informatie en dat dit thuis niet altijd voldoende of toereikend is. Daarnaast neemt de invloed van andere bronnen zoals leeftijdgenoten en sociale media alleen maar toe. Om dit te nuanceren en te corrigeren is gedegen relationele en seksuele vorming nodig (Rutgers WPF, 2013).

Naast de methode 'Relaties & Seksualiteit' heeft Rutgers WPF (2013) ook verschillende projecten op de markt welke leerkrachten kunnen ondersteunen bij de momenten seksuele vorming. Een van deze projecten is 'De week van de Lentekriebels'. 'De week van de Lentekriebels' is een projectweek waarbij nationaal een week wordt gewerkt aan de seksuele vorming van leerlingen (Rutgers, z.d.). Binnen het regulier basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs is er tijdens deze projectweek extra aandacht voor weerbaarheid, relaties en seksualiteit. De projectweek helpt scholen om seksuele vorming structureel op de agenda te zetten en het een plek te geven in het schoolplan.

2.5 Sociaal veilig klimaat

2.5.1 Veilig pedagogisch klimaat

De basis voor goede seksuele vorming ligt bij een open klimaat binnen de organisatie (Zwiep, 2012). Wanneer seksualiteit bespreekbaar is binnen het team, weet men hoe collega's erover denken en waar de overeenkomsten en verschillen liggen. De persoonlijke waarden en normen rondom seksuele vorming hebben namelijk een grote invloed op de begeleiding van kinderen. Zwiep stelt dat kennis hiervan het gemakkelijker maakt om elkaar aan te spreken op gedrag.

Volgens Rutgers WPF (2013) draagt het maken van klassikale afspraken bij aan de veiligheid in de klas. Kerpel (2014) beaamt dit en vult hierop aan dat het van belang is dat de leerkracht gezag heeft. Zwiep (2012) ziet dit als een vaardigheid waarbij de leerkracht de leerlingen kan bijsturen in het gedrag. Volgens Kerpel (2014) is respect tussen de leerkracht en de leerling en onderling respect tussen leerlingen tevens belangrijk voor een veilig pedagogisch klimaat.

2.5.2 Leerkrachtcompetenties

Om kinderen te ondersteunen bij hun seksuele ontwikkeling heeft de leerkracht volgens Zwiép (2012) een drietal competenties nodig: kennis, houding en vaardigheden. Ten eerste is het belangrijk dat de leerkracht kennis heeft over de seksuele ontwikkeling en - binnen deze casusschool - over de invloed van de beperking op het niveau van deze ontwikkeling zoals beschreven in paragraaf 2.1.2 (Frans et al., 2016). Met deze kennis kan de leerkracht optimaal anticiperen op de seksuele ontwikkeling van de leerlingen. Ten tweede vraagt seksuele vorming een open houding van de leerkracht (Zwiép, 2012). Een open houding is volgens Vink (2013) zichtbaar doordat de persoon rechtop en ontspannen zit en de armen niet gekruist heeft. Daarnaast is het relevant dat de leerkracht zich bewust is van de persoonlijke normen en waarden (Zwiép, 2012). De leerkracht kan hierdoor terughoudend zijn met de eigen normen en waarden, wanneer de leerkracht luistert naar de leerlingen. De leerlingen komen dan tot eigen opvattingen (Looy & Houterman, 2007). Wanneer de leerkracht de eigen mening uit, moet dit volgens Looy en Houterman (2007) door middel van de 'ik-boodschap'. Door de 'ik-boodschap' toont de leerkracht respect voor de culturele en religieuze verschillen en kan hij zijn eigen mening uiten.

Ten derde moet de leerkracht beschikken over een aantal vaardigheden. De sociale veiligheid in de klas wordt volgens Zwiép (2012) versterkt wanneer een leerkracht communicatief vaardig is. Een communicatief vaardige leerkracht zorgt voor een klimaat waarin seksualiteit bespreekbaar is met zowel kinderen als andere betrokkenen. Een vaardigheid die hier volgens Jutten (2013) op aansluit is het stellen van open vragen. Open vragen leveren de meeste informatie op en zetten de bevroegde aan het denken. Looy en Houterman (2007) voegen hier nog een communicatieve vaardigheid aan toe. Volgens hen moet de leerkracht zijn of haar taalgebruik aanpassen aan de klas. Looy en Houterman (2007) stellen namelijk dat schuttingtaal niet wenselijk is en dat medische taal te ver van de leerlingen af staat. Daarom is het zinvol om eerst met de leerlingen te inventariseren welke woorden zij gebruiken, om vervolgens afspraken te maken welke woorden voortaan in de klas gebruikt worden.

2.5.3 Aandachtspunten

Volgens Looy en Houterman (2007) zijn, naast bovenstaande competenties, een aantal aandachtspunten van toepassing waar de leerkracht rekening mee dient te houden tijdens de momenten seksuele vorming.

De leerkracht moet volgens Looy en Houterman het kind centraal stellen. De leerkracht kan daarom kiezen voor een incidentele benadering waar niet de leerstof, maar de kinderen het uitgangspunt vormen. Een gevaar hierbij is dat negatieve en problematische aspecten kunnen gaan domineren in plaats van de persoonlijke gevoelens van de kinderen. Dit kan de leerkracht voorkomen door het toepassen van verhalen en situatiespellen met daarin de gevoelens en ervaringen van kinderen verweven (Looy & Houterman, 2007).

Wanneer het kind centraal wordt gesteld, is het volgens Looy en Houterman van belang dat de leerkracht de privacy van zowel het kind, als het omliggende gezin bewaakt. Tevens waakt de leerkracht voor het al dan niet confronteren met schokkende ervaringen van andere kinderen. Looy en Houterman stellen dat de leerkracht te allen tijde verantwoordelijk blijft voor het al dan niet schenden van de privésfeer en voor het creëren van een veilig klimaat.

2.6 Onderzoeksvragen

Hoofdvraag: Hoe ondersteunen de leerkrachten van de onderbouw, middenbouw en bovenbouw van de casusschool leerlingen bij de seksuele vorming?

Deelvraag 1: Op welke momenten besteden de leerkrachten aandacht aan seksuele vorming in de klas?

Deelvraag 2: Welke leerkrachtcompetenties die gericht zijn op een sociaal veilig klimaat - zoals beschreven door Rutgers WPF (2013) en Zwiap (2012) - zijn zichtbaar tijdens leerkrachtgebonden groepsactiviteiten rondom seksuele vorming?

Deelvraag 3: Wat communiceren de leerkrachten met de ouders over de seksuele vorming van kinderen?

3. Opzet van het onderzoek

In dit hoofdstuk is de opzet van het onderzoek uiteengezet. Allereerst wordt de beschrijving en verantwoording van de dataverzameling weergegeven. Hierna volgt een beschrijving van de respondenten en de instrumenten. Als laatste wordt de wijze van data-analyse beschreven.

3.1 Beschrijving en verantwoording van dataverzameling

Dit onderzoek heeft als doel om zicht te krijgen op hoe de leerkrachten van de casusschool de seksuele vorming van de leerlingen ondersteunen.

Om dit doel te bereiken is het nodig om in beeld te brengen welke elementen op dit moment terugkomen in de praktijk. Dit kan volgens Van der Donk en Van Lanen (2016) door een beschrijvend onderzoek. Bij het onderzoek is gewerkt met meerdere kwantitatieve methodes (Kallenberg, Koster, Onstenk, & Schaapsma, 2016). Doordat er bij kwantitatieve methodes volgens een vastgelegde procedure wordt gewerkt, zijn volgens Kallenberg et al. de uitkomsten betrouwbaar.

Om een antwoord te geven op de onderzoeksvraag is gebruik gemaakt van een drietal onderzoeksinstrumenten, namelijk twee enquêtes en een gestructureerde observatie. De enquête is afgenomen onder twee groepen respondenten. Een enquête is volgens Kallenberg et al. (2016) een geschikt middel om bij een grote groep respondenten informatie te verzamelen. Tevens is het een veelgebruikte methode om inzicht te krijgen in opvattingen, meningen en ervaringen van een grote groep mensen (Kallenberg et al., 2016).

Daarnaast is gebruik gemaakt van een gestructureerde observatie, waarbij kwantitatieve data is verzameld (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Dit is volgens Van der Donk en Van Lanen een geschikt instrument, aangezien de frequentie van het leerkrachthandelen wordt onderzocht.

Doordat binnen dit onderzoek gebruik is gemaakt van kwantitatieve methodes worden de gegevens gemakkelijk en statistisch verwerkt in de vorm van getallen, diagrammen of grafieken (Kallenberg et al., 2016).

De validiteit en betrouwbaarheid van de instrumenten staan beschreven in paragraaf 3.3.

Het onderzoek vindt plaats in april. Voorafgaand aan het onderzoek is toestemming gevraagd aan de respondenten van de observaties, zoals beschreven in de richtlijnen voor ethiek (Altrichter, Feldman, Posch & Somekh; Centrale Commissie Mensgebonden Onderzoek (CCMO); McNiff, Lomax & Whitehead, in Van der Donk & Van Lanen, 2016).

In week 15 zijn de enquêtes verstrekt aan de twee groepen respondenten. De eerste enquête –gericht op deelvraag een en drie- is afgenomen bij alle groepsleerkrachten van de onderbouw, middenbouw en bovenbouw van de casusschool. Middels deze enquête is onderzocht hoe leerkrachten de momenten seksuele vorming invullen en hoe zij dit communiceren naar ouders.

De tweede enquête – gericht op deelvraag drie – is afgenomen bij alle ouders van de kinderen op de casusschool. Middels deze enquête is onderzocht welke informatie ouders ontvangen van leerkrachten over de momenten seksuele vorming.

In week 15 zijn tevens de observaties uitgevoerd. De observaties – gericht op deelvraag twee – zijn afgenomen bij alle klassen van de onderbouw, middenbouw en bovenbouw. Middels deze observaties is onderzocht welke leerkrachtcompetenties die gericht zijn op een sociaal veilig klimaat zichtbaar zijn tijdens een les seksuele vorming. De observaties vinden plaats tijdens de lessen van de projectweek: 'De week van de Lentekriebels'.

3.2 Respondenten

Bij het onderzoek zijn meerdere onderzoekseenheden betrokken. Het bevragen van verschillende onderzoekseenheden verhoogt de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek volgens Kallenberg et al. (2016).

Voor dit onderzoek zijn de groepsleerkrachten van de casusschool benaderd. Deze respondenten zijn allen van het vrouwelijk geslacht en bevinden zich in de leeftijdscategorie van 25 tot 55 jaar. De respondenten variëren in werkervaring binnen het SBO. Deze variatie loopt uiteen van enkele jaren tot tientallen jaren. Het merendeel van de respondenten is in het bezit van een masterdiploma.

De enquête over de invulling van de momenten seksuele vorming en de communicatie met ouders is uitgezet onder achttien professionals uit het werkveld (N=18). Dit betreft leerkrachten uit de onderbouw (N=4), de middenbouw (N=5) en de bovenbouw (N=9).

De respons voor de vragen over de momenten seksuele vorming is 83%. Zestien respondenten hebben de vragen beantwoord, waaronder drie leerkrachten van de onderbouw, vijf leerkrachten van de middenbouw en acht leerkrachten van de bovenbouw.

De respons voor de vragen over de communicatie met ouders betreft de seksuele vorming van de kinderen is 78%. Veertien respondenten hebben de vragen beantwoord.

Voor de gestructureerde observatie gericht op de leerkrachtcompetenties met betrekking tot een sociaal veilig klimaat is één groepsleerkracht per klas benaderd (N=11). De observatie is uitgevoerd binnen acht klassen: twee klassen uit de onderbouw, twee klassen uit de middenbouw en vier klassen uit de bovenbouw.

De enquête over de communicatie met ouders over de seksuele vorming van kinderen is tevens uitgezet onder alle ouders van de kinderen op de casusschool (N=157). Dit om een zo groot mogelijke respons te behalen, kijkend naar de ouderbetrokkenheid op de casusschool. De respons is 32%. Vijftig respondenten hebben de enquête ingevuld, waaronder zowel de ouders van de leerlingen uit de onderbouw, als de ouders van de leerlingen uit de middenbouw en bovenbouw.

3.3 Instrumenten

Binnen dit onderzoek is gebruik gemaakt van meerdere onderzoeksinstrumenten, namelijk twee enquêtes en een observatie.

Deze instrumenten zijn opgesteld op basis van de literatuur uit het theoretisch kader en aangevuld met vragen uit gestandaardiseerde vragenlijsten. Dit om de validiteit van de instrumenten te waarborgen (Kallenberg et al., 2016).

Om de interne validiteit van het onderzoek te vergroten is brontriangulatie toegepast door verschillende bronnen met elkaar te vergelijken (Kallenberg et al., 2016).

Om de validiteit van de enquêtes te versterken zijn de conceptversies voorgelegd aan een expert uit het werkveld (Kallenberg et al., 2016).

Om de gestructureerde observatie objectiever te maken, is gekozen om niet te participeren bij het afnemen. Hierdoor bevat de observatie minder interpretaties, dan bij een participerende observatie (Van der Donk & Van Lanen, 2016).

Om de interne validiteit van de observatie te vergroten zijn de uitkomsten ter goedkeuring voorgelegd aan de respondenten (Kallenberg et al., 2016).

3.3.1 Enquête voor leerkrachten

De enquête onder leerkrachten is gebaseerd op een vragenlijstonderzoek van het Kohnstamm instituut (2016) en de theorie van Zwiep (2012). De enquête bevat drie vragen betreft de momenten seksuele vorming en zeven vragen betreft de communicatie met ouders. De enquête bestaat in het totaal uit tien vragen, waarvan twee meerkeuzevragen, drie stellingen en vier open vragen. De stellingen worden beantwoord met ja of nee, waarbij twee van de drie stellingen nog nader worden verklaard met behulp van de open vragen. De enquête is zo opgezet dat bij elke vraag maar één antwoord gegeven kan worden.

Een voorbeeld van meerkeuzevraag:

Vraag 3: hoeveel momenten heb je afgelopen jaar aan seksuele vorming besteed?

- ☐ Minstens een keer per week
- ☐ Ongeveer een keer per maand
- ☐ Een paar keer per maand
- ☐ Enkele keren per jaar
- ☐ Minder dan enkele keren per jaar

Een voorbeeld van een stelling met daaropvolgend een open vraag:

Vraag 8: Ik houd rekening met de wensen en opvatting tegenover seksualiteit van ouders?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Vraag 9: Indien ja beantwoord op vraag 8: op welke manier houd je daar rekening mee?

Voor het volledige instrument, zie bijlage 1.

3.3.2 Enquête voor ouders

De vragen voor de enquête onder de ouders zijn gebaseerd op het vragenlijstonderzoek van Kuiper, Van der Veen, & Ledoux (2016) en het onderzoek van De Graaf (2013). De enquête bestaat uit negen vragen, waarvan zes gesloten vragen die te beantwoorden zijn met ja of nee, een meerkeuzevraag, een open vraag en een filtervraag. De enquête is zo opgezet dat bij elke vraag maar één antwoord gegeven kan worden.

Een voorbeeld van een gesloten vraag te beantwoorden met ja of nee:

Vraag 2: Heeft de leerkracht u geïnformeerd over het verloop van de seksuele ontwikkeling bij kinderen?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Een voorbeeld van een filtervraag:

Vraag 6: In welke leeftijdscategorie valt uw oudste kind op de casusschool?

- ☐ 4 tot 8 jaar, ga naar vraag 7
- ☐ 8 tot 12 jaar, ga naar vraag 8

Voor het volledige instrument, zie bijlage 2.

3.3.3 Gestructureerde observatie van leerkrachten

De observatiepunten voor deze observatie zijn gebaseerd op de leerkrachtcompetenties die Rutgers WPF (2013) en Zwiep (2012) in de literatuur benoemen met betrekking tot een sociaal veilig klimaat. In het observatieschema zijn de waargenomen punten kwantitatief geregistreerd (Van der Donk & Van Lanen, (2016)). Het observatieschema bestaat uit drie competenties die zijn onderverdeeld in zes vaardigheden. Deze vaardigheden zijn verder verdeeld in 17 observatiepunten. In het schema wordt aangegeven of een observatiepunt voorkomt in de les met daarbij een korte toelichting. Een voorbeeld hiervan is:

Relatie leerkracht-leerling	wel + / niet -
De leerkracht gaat in op de inbreng van leerlingen. Toelichting: de leerkracht gaat in op spontane onderwerpen	+

Voor het volledige instrument, zie bijlage 3.

3.4 Wijze van data-analyse

Alle enquêtes van de respondenten zijn meegenomen in dit onderzoek. De enquêtes zijn via een online survey verzameld en vervolgens geanalyseerd. In dit onderzoek is gekozen voor een online survey om de respons te vergroten.

Hieronder staat per instrument beschreven hoe de verzamelde gegevens tot een resultaatbeschrijving komen.

3.4.1 Enquête

Enquête leerkrachten

De enquête voor de leerkrachten is uitgezet via een online survey. De respondenten hebben per e-mail een link ontvangen naar de digitale enquête.

Enquête ouders

De enquête voor de ouders is uitgezet via een online survey. De respondenten hebben per e-mail een link ontvangen naar de digitale enquête.

Beide enquêtes bestaan uit verschillende topics. Met behulp van de online survey zijn de ruwe gegevens per topic verwerkt tot fijnere data. Hierna is de frequentie per vraag berekend. Door de online survey zijn de resultaten omgezet in percentages. De percentages zijn afgerond op hele getallen. Waarden onder de 0,5 zijn afgerond naar beneden en de waarden boven en gelijk aan 0,5 zijn afgerond naar boven. Vervolgens zijn de resultaten per topic samengevat, onderbouwd en geïllustreerd in een grafiek. Door middel van horizontaal vergelijken zijn de antwoorden van de open vragen in beeld gebracht. Hierbij is gekeken naar verschillen en overeenkomsten. De bevindingen zijn kort samengevat.

Ter beantwoording van deelvraag drie zijn de resultaten van de ouderenquête en het tweede topic van de leerkrachtenenquête met elkaar vergeleken.

3.4.2 Gestructureerde observatie

Door het invullen van het observatieschema wordt zichtbaar welke leerkrachtcompetenties door leerkrachten worden toegepast tijdens de les en op welke wijze. De uitkomsten van alle observaties zijn per observatiepunt bij elkaar opgeteld en tot een percentage verrekend. Uit bestudering van deze percentages volgt een beeld van welke leerkrachtcompetenties zich voordoen tijdens de lessen seksuele vorming.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk staan de resultaten weergegeven en beschreven per deelvraag. Bij deelvraag 1 zijn de gegevens verkregen door een enquête onder leerkrachten. Bij deelvraag 2 zijn de gegevens verkregen door gestructureerde observaties tijdens lessen van de projectweek: 'De week van de Lentekriebels'. Bij deelvraag 3 zijn de gegevens verkregen door de eerdergenoemde enquête onder leerkrachten, evenals door een enquête onder ouders.

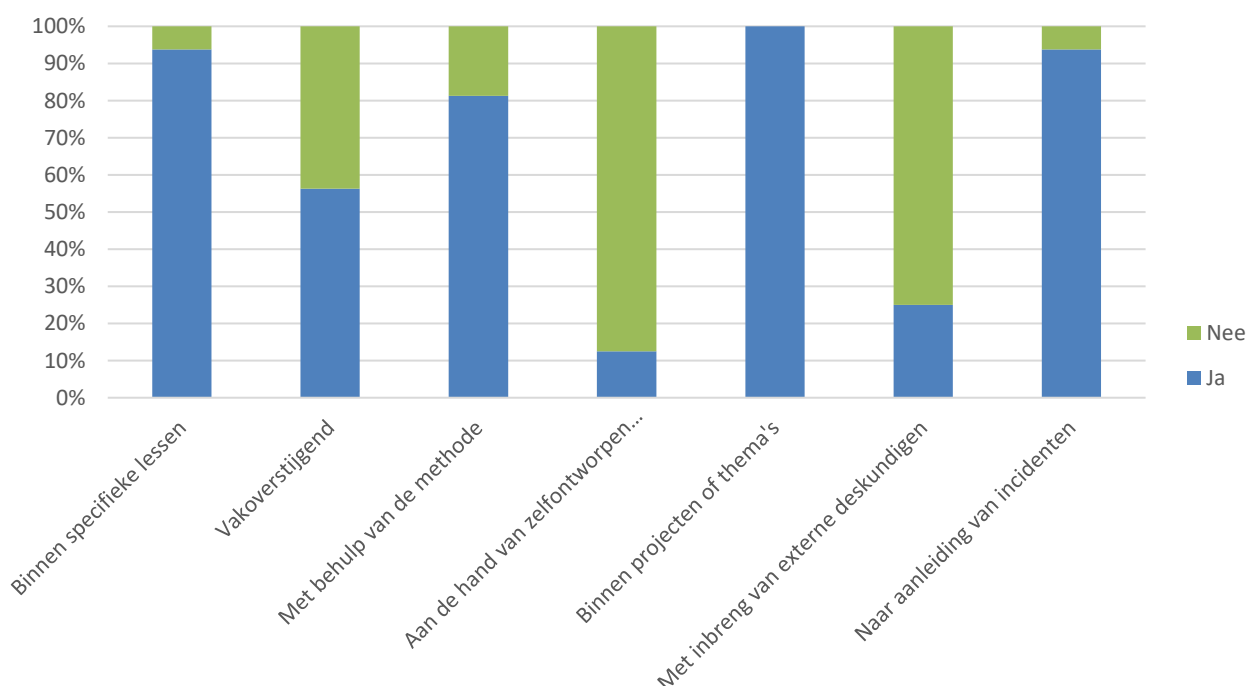
4.1 Op welke momenten besteden leerkrachten aandacht aan seksuele vorming in de klas

Uit de data-analyses van de enquête onder leerkrachten blijkt dat de meeste leerkrachten (n=7) enkele keren per jaar aandacht besteden aan seksuele vorming. Een kwart van de leerkrachten besteedt een paar keer per maand aandacht aan seksuele vorming. De frequentie van de momenten seksuele vorming van de overige leerkrachten is weergegeven in figuur 1.

Figuur 1: Hoe vaak leerkrachten aandacht besteden aan seksuele vorming

	%	n
Minstens een keer per week	19	3
Ongeveer een keer per maand	6	1
Een paar keer per maand	25	4
Enkele keren per jaar	44	7
Minder dan enkele keren per jaar	6	1

Uit de data-analyse van de enquête onder leerkrachten blijkt dat 100% van de leerkrachten aandacht besteedt aan seksuele vorming binnen projecten en thema's. Daarnaast blijkt uit de data-analyse van de enquête dat de leerkrachten veelal aandacht besteden aan seksuele vorming binnen specifieke lessen en naar aanleiding van incidenten en minder aandacht besteden aan de hand van zelfontworpen lesmateriaal en met de inbreng van externe deskundigen. Figuur 2 geeft dit weer.

Figuur 2: Aanbod van seksuele vorming in de klas (n=16)

4.2 Welke leerkrachtcompetenties die gericht zijn op een sociaal veilig klimaat - zoals beschreven door Rutgers WPF (2013) en Zwiep (2012) - zijn zichtbaar tijdens leerkrachtgebonden groepsactiviteiten rondom seksuele vorming?

4.2.1 Sociaal veilig klimaat

Afspraken

Uit de data-analyse van de gestructureerde observatie van het leerkrachthandelen blijkt dat 57% van de leerkrachten de afspraken bespreekt voorafgaand aan de geobserveerde les. Deze afspraken zijn bij 63% van de leerkrachten zichtbaar in de klas.

Gezag

Uit de data-analyse van de gestructureerde observatie van het leerkrachthandelen blijkt dat 88% van de leerkrachten de gedragsregels en omgangsregels consequent hanteert. Uit de analyse blijkt tevens dat alle leerkrachten ongewenst gedrag benoemen. Daarnaast benoemt 50% van de leerkrachten gewenst gedrag. De helft van de leerkrachten maakt de sfeer in de groep en de omgang met elkaar bespreekbaar wanneer nodig. Bij de overige leerkrachten was dit niet van toepassing tijdens de geobserveerde les.

Relatie leerkracht-leerling

Uit de data-analyse van de gestructureerde observatie van het leerkrachthandelen blijkt dat alle leerkrachten gericht luisteren naar de leerlingen en hen laat uitpraten. Uit figuur 3 blijkt op welke manier leerkrachten dit doen.

	%	n
De leerkracht bevestigt wat leerlingen zeggen	100	8
De leerkracht maakt oogcontact	87,5	7
De leerkracht vraagt door	75	6
De leerkracht herhaalt wat leerlingen zeggen	25	2

Figuur 3 Op welke manier de leerkracht gericht luistert.

Tevens blijkt uit de data-analyse dat alle leerkrachten ingaan op de inbreng van de leerlingen. Alle leerkrachten gaan daarbij in op vragen van leerlingen die niet direct gerelateerd zijn aan het onderwerp van de les. Daarnaast maakt 88% van de leerkrachten gebruik van complimenten tijdens de geobserveerde les.

Relatie leerling-leerling

Uit de data-analyse van de gestructureerde observatie van het leerkrachthandelen blijkt dat alle leerkrachten de leerlingen stimuleren om naar elkaar te luisteren. 100% van de leerkrachten doet dit door het gebruik van de regel: we zijn stil als een ander praat. 25% van de leerkrachten laat leerlingen elkaar herhalen. Daarnaast bevordert 25% van de leerkrachten dat leerlingen interesse tonen in elkaar. Deze leerkrachten lieten leerlingen op elkaar reageren. Tevens trad 13% van de leerkrachten op wanneer om een leerling werd gelachen. Bij de overige leerkrachten was dit niet van toepassing tijdens de geobserveerde les.

4.2.2 Communicatief vaardig

Open houding

Uit de data-analyse van de gestructureerde observatie van het leerkrachthandelen blijkt dat alle leerkrachten fysiek openheid en rust uitstralen. Dit was bij 100% van de leerkrachten zichtbaar door een rechte houding en bij 88% van de leerkrachten door het gebruik van handgebaren.

Daarnaast stelden alle leerkrachten open vragen tijdens de geobserveerde les.

Professionele houding

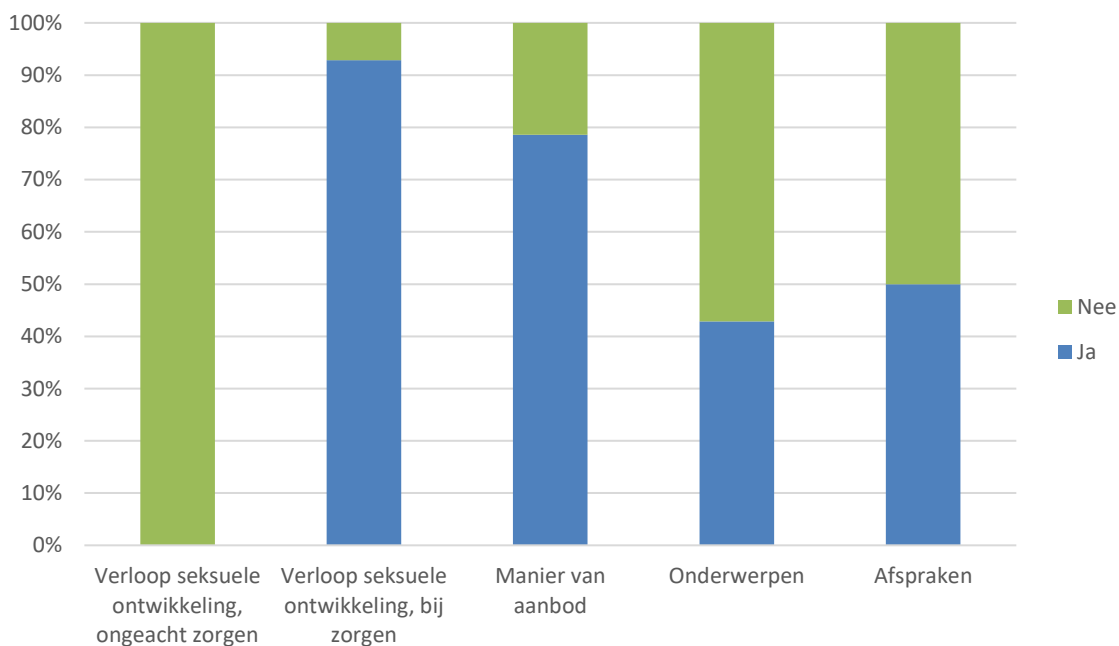
Uit de data-analyse van de gestructureerde observatie van het leerkrachthandelen blijkt dat 88% van de leerkrachten hun eigen normen en waarden niet uitten tijdens de geobserveerde les.

Daarnaast gebruikten 63% van de leerkrachten de 'ik-boodschap' wanneer zij hun eigen mening uitten. Bij de overige leerkrachten was dit niet van toepassing tijdens de geobserveerde les.

4.3 Wat communiceren de leerkrachten met de ouders over de seksuele vorming van kinderen?

Communicatie met ouders volgens leerkrachten

De data-analyse van de enquête onder leerkrachten laat zien dat 93% van de leerkrachten ouders inlicht over het verloop van de seksuele ontwikkeling van het kind wanneer er zorgen zijn. Geen enkele leerkracht doet dit wanneer er geen zorgen zijn. Tevens communiceert een groot deel van de leerkrachten (n=11) naar de ouders op welke manier er op school aandacht wordt besteed aan seksuele vorming. De leerkrachten communiceren de onderwerpen die besproken worden tijdens de lessen seksuele vorming en de afspraken die hierbij gelden in mindere mate met ouders. Figuur 4 geeft dit weer.

Figuur 4: aspecten van de lessen seksuele vorming die volgens leerkrachten worden gecommuniceerd met ouders (n=14).

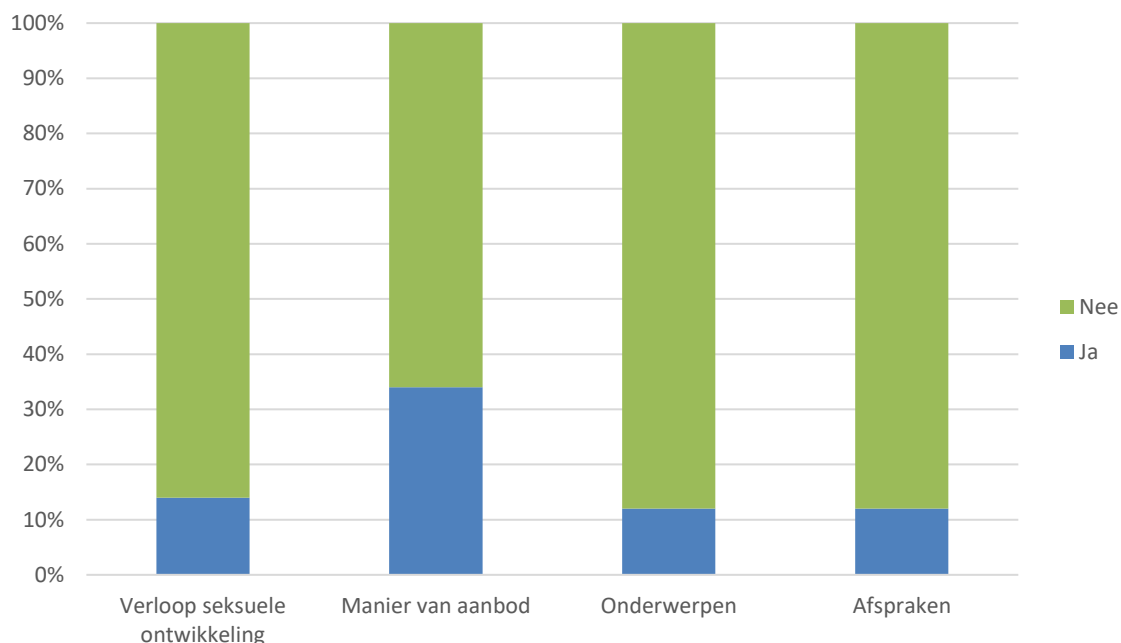
Uit de toelichtingen blijkt dat wanneer de leerkrachten algemene informatie over de momenten seksuele ontwikkeling met ouders communiceren, de leerkrachten dit doen via de mail of een algemene brief vanuit school. Wanneer de leerkrachten de zorgen over een leerling met betrekking tot de seksuele ontwikkeling communiceren, doen de leerkrachten dit door middel van een persoonlijk oudergesprek of een gesprek over de telefoon.

In de toelichtingen benoemen de leerkrachten tevens verschillende argumenten om bovenstaande onderwerpen niet met ouders te communiceren. De leerkrachten benoemen onder andere dat de oudergesprekken zich richten op andere onderwerpen dan de seksuele ontwikkeling van het kind en dat tijdens de gesprekken te weinig tijd is

om alles te bespreken. Daarnaast benoemen de leerkrachten dat de inhoud van andere lessen tevens niet gedeeld worden met ouders.

Communicatie met ouders volgens ouders

Uit de data-analyse van de enquête onder ouders blijkt dat de ouders minimaal informatie ontvangen van de leerkracht over de momenten seksuele vorming op de casusschool. 34% van de ouders geeft aan door de leerkracht op de hoogte te zijn gesteld over de manier van aanbod van seksuele vorming op de casusschool. In figuur 4 wordt weergegeven welke aspecten van de momenten seksuele vorming volgens ouders door leerkrachten worden gecommuniceerd.

Figuur 5: aspecten van de momenten seksuele vorming die volgens ouders door leerkrachten wordt gecommuniceerd (n=50).

Uit de toelichtingen blijkt dat ouders door de casusschool zijn geïnformeerd over de projectweek: 'De week van de Lentekriebels' door middel van een brief of de informatieavond. Naast de informatie over de projectweek geven de ouders aan geen informatie te ontvangen over de momenten seksuele vorming op de casusschool door de leerkracht.

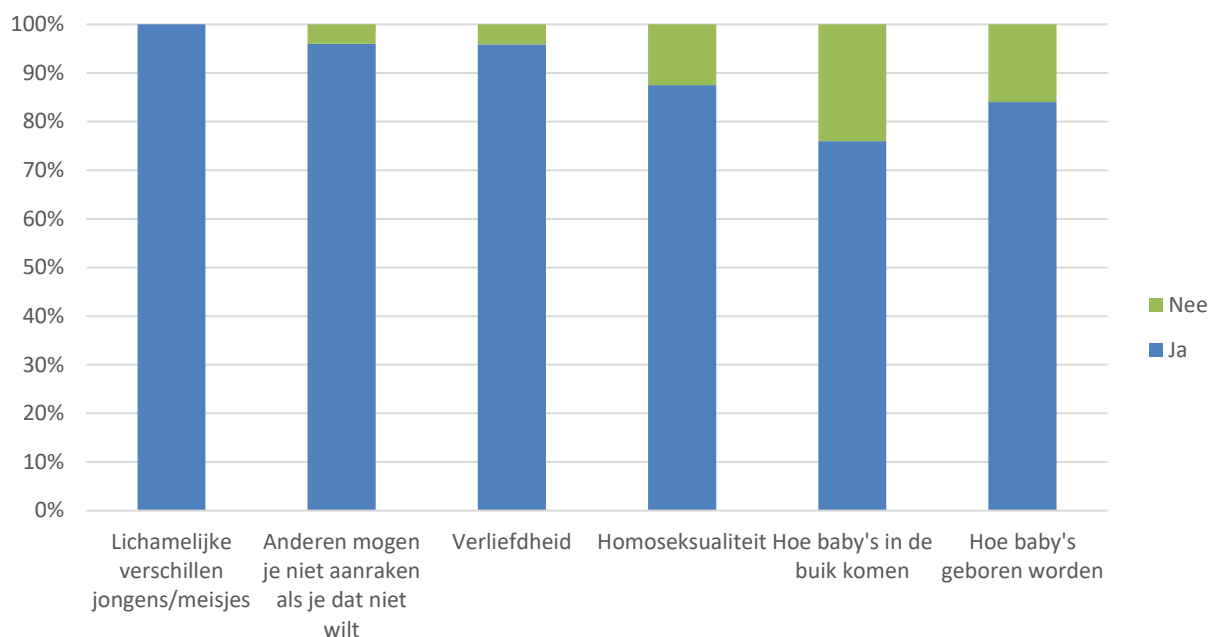
Bij de vraag of ouders nog extra opmerkingen hebben, geven de ouders aan dat zij graag geïnformeerd worden over wat besproken wordt tijdens de lessen seksuele vorming, zodat de ouders hier thuis op kunnen aansluiten.

Wanneer de resultaten van de enquête onder de leerkrachten en de resultaten van de enquête onder ouders vergeleken worden, komen deze niet overeen. 79% van de leerkrachten geeft aan het manier van aanbod tijdens de momenten seksuele vorming met ouders te communiceren. 66% van de ouders geeft echter dit nooit van de leerkracht gehoord te hebben. Hetzelfde is te zien bij de communicatie van de onderwerpen en de afspraken met betrekking tot de momenten seksuele vorming.

Wensen en opvattingen van ouders

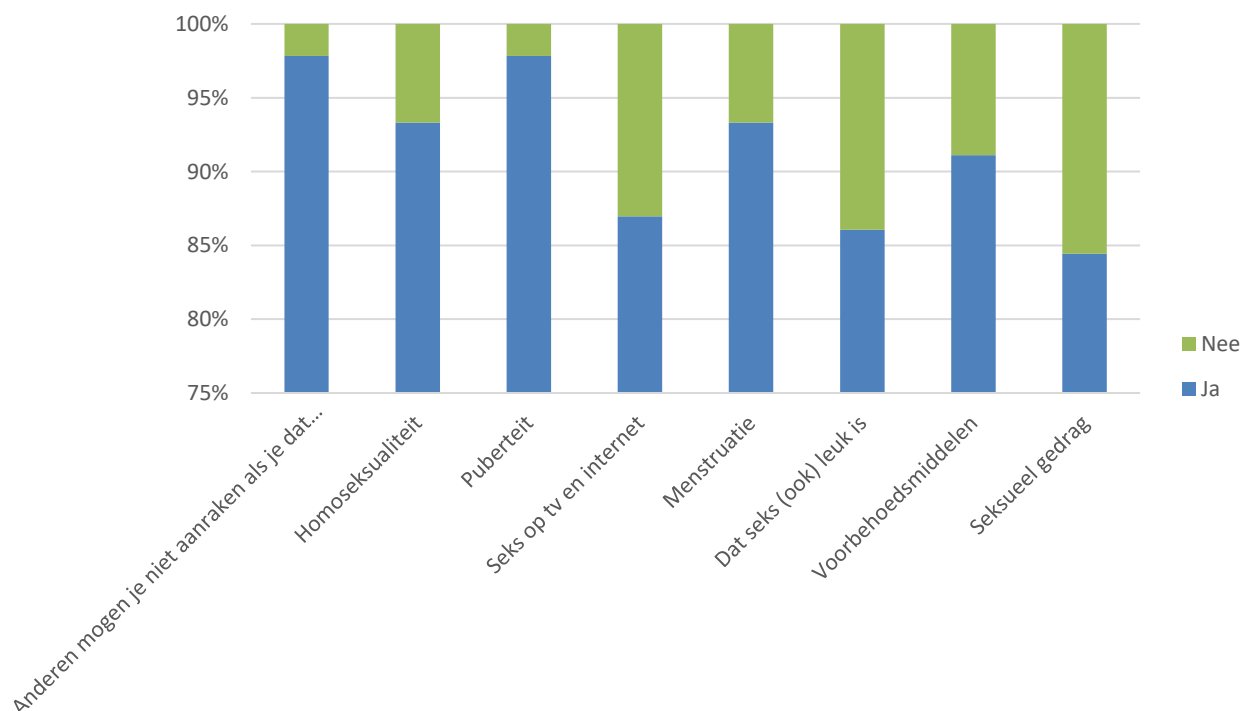
Uit de data-analyse van de enquête onder de ouders van kinderen tussen de 4 en 8 jaar blijkt dat van de ouders alle onderwerpen betreft de seksuele vorming van het kind door de leerkracht besproken mogen worden met de leerlingen. Op de vraag of de leerkracht met de leerlingen de lichamelijke verschillen tussen jongens en meisje mag bespreken, beantwoordt 100% van de ouders positief. Op de vraag of de leerkracht met de

leerlingen mag bespreken hoe baby's in de buik komen, beantwoordt 76% van de ouders positief. Figuur 6 geeft de resultaten van de data-analyse van de enquête weer.

Figuur 6: Onderwerpen die ouders graag terug zien komen in het aanbod seksuele vorming bij leerlingen van 4 tot en met 8 jaar (n=10).

Uit de data-analyse van de enquête onder de ouders van kinderen tussen de 8 en 12 jaar blijkt dat van de ouders alle onderwerpen betreft de seksuele vorming van het kind door leerkracht besproken mogen worden met de leerlingen. De resultaten van de data-analyse worden weergegeven in figuur 7. Op de vraag of de leerkracht met de leerlingen de puberteit mag bespreken, antwoordt 98% van de ouders positief. Op de vraag of de leerkracht met de leerlingen seksueel gedrag – zoals geslachtsgemeenschap en masturbatie- mag bespreken, antwoordt 84% positief.

Figuur 7: Onderwerpen die ouders graag terug zien komen in het aanbod seksuele vorming bij leerlingen van 8 tot en met 12 jaar (n=40).

Uit de data-analyse van de enquête onder de leerkrachten blijkt dat 15% van de leerkrachten op de hoogte is van de onderwerpen die ouders graag terug zien komen tijdens de momenten seksuele vorming.

Uit de analyse blijkt tevens dat een derde van de leerkrachten (n=5) rekening houdt met de wensen en opvattingen van ouders. Eén leerkracht (n=1) geeft aan dat zij hier geen rekening mee houdt. De overige leerkrachten (n=8) geven aan dat ze hier wel rekening mee willen houden, maar dat ze hier nog nooit met ouders over gesproken hebben.

5. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk staan de conclusies, kritische reflectie en aanbevelingen beschreven. Eerst staat de conclusie per deelvraag beschreven, waarna de conclusie op de hoofdvraag. Dit wordt gevolgd door de kritische reflectie met daarin de sterke en zwakke punten van het onderzoek. Het hoofdstuk sluit af met de aanbevelingen voor het ondersteunen van de seksuele vorming van kinderen door leerkrachten.

5.1 Conclusies

De deelvragen zijn als volgt beantwoord:

5.1.1 Op welke momenten besteden leerkrachten aandacht aan seksuele vorming in de klas?

Uit het onderzoek van Kuiper, Van der Veen, & Ledoux (2016) blijkt dat scholen over het algemeen invulling geven aan het vernieuwde kerndoel 38, maar dat de mate van aandacht voor seksuele vorming per school verschilt. Op de meeste scholen is enkele keren per jaar aandacht voor seksuele vorming, met als uitzondering het speciaal onderwijs. De analyse van de enquête met betrekking tot het aantal momenten seksuele vorming per jaar laat zien dat alle leerkrachten van de casusschool aandacht besteden aan seksuele vorming gedurende het schooljaar. De frequentie van de lessen per leerkracht verschilt. Een verklaring hiervoor kan zijn dat er schoolbreed geen afspraken zijn over de frequentie van het aanbod seksuele vorming. Leerkrachten zijn dus niet verplicht om een x aantal keer per week aandacht te besteden aan seksuele vorming, zoals dat bijvoorbeeld voor rekenen en taal wel is vastgelegd.

Daarnaast blijkt uit de analyse van enquête dat een groot deel van de leerkrachten aandacht besteedt aan seksuele vorming binnen specifieke lessen en naar aanleiding van incidenten. Wanneer dit vergeleken wordt met het onderzoek van Kuiper, Van der Veen, & Ledoux (2016) komt dit overeen. Dit is een positief gegeven gekeken naar de theorie van Looy en Houterman (2007). Looy en Houterman stellen dat de leerkracht het kind centraal moet stellen en dat dit kan door seksuele vorming incidenteel te benaderen. Hierbij vormt het kind het uitgangspunt.

Tijdens deze momenten seksuele vorming maken alle leerkrachten van de casusschool gebruik van projecten en thema's. 81% van de leerkrachten maakt gebruik van de methode en 56% van de leerkrachten werkt vakoverstijgend. Opvallend is dat bij het onderzoek van Kuiper, Van der Veen, & Ledoux (2016) de meeste leerkrachten gebruik maakten van methodes en zelfontworpen lesmateriaal en maar een aantal leerkrachten werkten met projecten en thema's.

Een mogelijke verklaring voor het veelal toepassen van projecten en thema's is dat de casusschool sinds dit jaar werkt met de projectweek: 'De week van de Lentekriebels'. Leerkrachten worden op deze manier verplicht om één week in het jaar expliciet aandacht te besteden aan seksuele vorming in de vorm van een project.

5.1.2 Welke leerkrachtcompetenties die gericht zijn op een sociaal veilig klimaat –zoals beschreven door Rutgers WPF (2013) en Zwiep (2012) - zijn zichtbaar tijdens leerkrachtgebonden groepsactiviteiten rondom seksuele vorming?

In de theorie stelt Rutgers WPF (2013) dat het maken van klassikale afspraken bijdraagt aan de veiligheid in de klas. Uit de analyse van de gestructureerde observatie blijkt dat 57% van de leerkrachten de klassikale afspraken bespreekt voorafgaand aan de les. Daarnaast blijkt uit de analyse dat 88% van de leerkrachten de klassikale afspraken tevens consequent hanteert. Alle leerkrachten benoemen hierbij het ongewenste gedrag en de helft van de leerkrachten ook het gewenste gedrag.

Om kinderen te ondersteunen bij hun seksuele ontwikkeling heeft de leerkracht volgens Zwiep (2012) een drietal competenties nodig: kennis, houding en vaardigheden. Een open houding en communicatief vaardig zijn vallen hieronder. Uit de analyse van de observatie blijkt dat alle leerkrachten van de casusschool een open houding aannemen tijdens de les seksuele vorming. Daarnaast stelden alle leerkrachten open vragen. In de literatuur benoemen Looy en Houterman (2007) tevens dat de leerkracht tijdens de communicatie terughoudend moet zijn met de eigen normen en waarden en wanneer deze geuit worden, dit door middel van de 'ik-boodschap' moet gebeuren. Uit de analyse van de observatie blijkt dat 88% van de leerkrachten de eigen normen en waarden niet uitten tijdens de geobserveerde les. Daarnaast gebruikten 63% van de leerkrachten de 'ik-boodschap' bij het uitten van een eigen mening.

Uit de analyse van de observatie blijkt dat de leerkrachten voldoen aan de competenties die Rutgers WPF (2013) en Zwiep (2012) in de theorie stellen. Dit is te verklaren aan de hand van de ervaring die de leerkrachten hebben met een lastige doelgroep. Binnen het speciaal basisonderwijs is de leerkracht veelal intensief bezig met het sociaal veilige klimaat. De leerkrachten voeren wanneer nodig gesprekken met leerlingen of zetten een groepstraject in met ondersteuning van de ambulante begeleider. Dit omdat binnen de casusschool meer kwetsbare leerlingen onderwijs volgen.

5.1.3 Wat communiceren de leerkrachten met de ouders over de seksuele vorming van kinderen?

Volgens het onderzoek van Shtarkshall, Santelli, en Hirsch (2007) verloopt de seksuele vorming het meest optimaal wanneer ouders en school elkaar ondersteunen en aanvullen. Zwiep (2012) vult hierop aan dat er sprake moet zijn van een transparante communicatie tussen de school en de ouders. Uit de analyse van de enquête onder leerkrachten blijkt dat de leerkracht de ouders alleen inlichten over het verloop van de seksuele ontwikkeling wanneer hier zorgen om zijn. Daarnaast communiceren de leerkrachten vooral naar ouders op welke manier er aandacht wordt besteed aan seksuele vorming en minder welke onderwerpen worden besproken en welke afspraken gelden. Uit de analyse van de enquête onder ouders blijkt dat 34% van de ouders door de leerkracht op de hoogte is gesteld over de manier van aanbod van seksuele vorming. Een verklaring voor dit lage percentage kan zijn dat de leerkrachten aannamen dat de algemene informatie – verspreidt door middel van een brief en de vrijwillige informatieavond – voldoende was om alle ouders te informeren. Ouders geven in de enquête aan dat zij dit als onvoldoende ervaren.

Uit de analyse van de enquête onder leerkrachten blijkt dat 15% van de leerkrachten op de hoogte is van de onderwerpen die ouders graag terug zien komen in de momenten seksuele vorming. Uit de literatuur blijkt echter dat de momenten seksuele vorming positiever worden ontvangen wanneer hier onderwerpen in terugkomen die ouders relevant vinden (De Graaf, 2013). Leerkrachten geven tevens in de enquête aan dat ze graag rekening willen houden met de wensen en opvattingen van ouders, maar dat de leerkrachten hier nog nooit met ouders over gesproken hebben. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de leerkrachten het belang van de wensen en opvattingen van ouders over seksuele vorming nog niet inzien.

De antwoorden op de deelvragen leiden samen tot het antwoord op de hoofdvraag:

Hoe ondersteunen de leerkrachten van de onderbouw, middenbouw en bovenbouw van de casusschool leerlingen bij de seksuele vorming?

Uit de analyse van de resultaten blijkt dat de leerkrachten op dit moment de seksuele vorming van de leerlingen ondersteunen door aandacht te besteden aan seksuele vorming binnen specifieke lessen en naar aanleiding van incidenten. De frequentie van deze lessen verschilt per leerkracht. Tevens besteden de leerkrachten vooral aandacht aan seksuele vorming binnen de projectweek: 'De week van de Lentekriebels' en naar aanleiding van incidenten.

Uit de analyse van de resultaten blijkt dat de leerkrachten de benodigde leerkrachtcompetenties toepassen voor een sociaal veilig klimaat. De leerkrachten beschikken over gezag en een open houding en ondersteunen de onderlinge relaties in de klas.

Uit de analyse van de resultaten van deelvraag drie blijkt dat de leerkrachten nog onvoldoende communiceren met ouders om de seksuele vorming te ondersteunen. Ouders stellen onvoldoende op de hoogte te zijn van het aanbod en leerkrachten geven aan dat zij geen zicht hebben op de wensen en opvattingen van ouders.

5.2 Kritische reflectie op onderzoeksproces

In deze paragraaf volgt een kritische reflectie op het onderzoeksproces. De reflectie is noodzakelijk om het onderzoek op waarde te schatten en de resultaten te verklaren.

Het onderzoek is uitgevoerd in overleg met meerdere experts. Daarnaast zijn de belangen en wensen van de casusschool meegenomen om de bruikbaarheid van het onderzoek te vergroten. Tijdens het onderzoek is samengewerkt met het kennisteam en de leerkrachten van de casusschool. Dit is gebeurd middels gesprekken met het kennisteam en een enquête en een observatie onder de leerkrachten. 89% van de leerkrachten heeft meegewerkt aan de enquête en 73% van de leerkrachten aan de observatie. Dit maakt het onderzoek betrouwbaar en valide.

Een sterk onderdeel van dit onderzoek is het theoretisch kader. In het theoretisch kader zijn de begrippen vanuit verschillende theorieën en onderzoeken bekeken. Dit vergroot de betrouwbaarheid van het onderzoek. Tevens zijn internationale bronnen gebruikt. Het schrijven van het theoretisch kader is gedaan onder begeleiding van verschillende experts.

De onderzoeksinstrumenten van het onderzoek zijn gebaseerd op het theoretisch kader en eerder uitgevoerd onderzoek. Daarnaast zijn de instrumenten bekeken door een expert op het gebied van onderzoek en door een expert uit het werkveld. Dit vergroot de validiteit van de onderzoeksinstrumenten.

De observaties zijn tijdens een voorbereid lesmoment afgenomen. De tijdstippen zijn vooraf met leerkrachten afgestemd, evenals het doel van de observatie. Dit maakt de dataverzameling betrouwbaar.

De observaties zijn uitgevoerd in de projectweek: 'De week van de Lentekriebels'. Dit betekent dat alle observaties uitgevoerd werden in vijf lesdagen. In drie groepen was dit niet mogelijk door verschillende omstandigheden. Het was tevens niet mogelijk om de observaties op een ander moment te laten plaatsvinden.

Binnen dit onderzoek is gekozen om alle gezinnen van de leerlingen op de casusschool te benaderen, om een zo groot mogelijke respons te behalen. De respons van de ouderenquête is 30%. Dit betekent dat de resultaten van de enquête geen representatieve afspiegeling vormen voor de gehele ouderpopulatie. Een mogelijke verklaring voor het lage percentage respondenten kan zijn dat alleen de meer betrokken ouders de enquête hebben ingevuld, de ouders die de aandacht voor seksuele vorming relevant vinden of de ouders die tevreden zijn over de seksuele vorming op de casusschool.

Een logisch vervolgonderzoek is om de enquête onder ouders te herhalen. Bij de vervolgenquête worden niet alle ouders gevraagd de enquête in te vullen, maar wordt een gestratificeerde steekproef toegepast om een betrouwbaar percentage respondenten te behalen (Kallenberg et al., 2013). De gehele onderzoeksgroep wordt verdeeld in de ouders per klas. Uit elke groep ouders worden elf ouders at random geselecteerd om de enquête in te vullen. Met behulp van de gestratificeerde steekproef worden resultaten verkregen die een representatieve afspiegeling vormen voor de gehele ouderpopulatie. Het nadeel van het selecteren van de ouders is dat de anonimiteit vervalt.

De resultaten van het onderzoek zijn van waarde voor de casusschool, omdat de resultaten een concreet beeld vormen van de huidige praktijk. Uit de resultaten komen praktische aanbevelingen voort. De aanbevelingen zijn uitgewerkt, zodat ze direct toegepast kunnen worden door de casusschool.

5.3 Praktische opbrengst en aanbevelingen

Dit onderzoek resulteert in de volgende aanbevelingen:

Aanbeveling 1 *De communicatie met ouders verbeteren*

Een aanbeveling is om de communicatie tussen de leerkracht en de ouders omtrent seksuele vorming te verbeteren. Dit sluit aan bij de theorie van Shtarkshall, Santelli, en Hirsch (2007) waaruit blijkt dat de seksuele vorming positiever verloopt wanneer ouders en school elkaar ondersteunen en aanvullen. Een manier om dit te bereiken is door middel van transparante communicatie tussen de ouders en de school (Zwiep, 2012). Leerkrachten verbeteren de transparante communicatie door ouders in te lichten over welke onderwerpen tijdens de momenten seksuele vorming aan bod komen en welke afspraken hierbij gelden. De leerkracht doet dit door middel van een weekbrief of een maandbrief via de mail. Ouders hebben dan de mogelijkheid om direct te reageren wanneer ze een vraag of opmerking hebben. Door middel van de weekbrief of maandbrief ontstaat een transparante communicatie tussen de leerkracht en de ouders.

Aanbeveling 2: *Inzicht krijgen in de wensen en opvattingen van ouders*

Een aanbeveling is om verder inzicht te krijgen in de wensen en opvattingen van ouders omtrent de momenten seksuele vorming. Dit sluit aan bij het onderzoek van De Graaf (2013) waaruit blijkt dat ouders positiever tegenover seksuele vorming staan wanneer onderwerpen aan bod komen die de ouders relevant vinden. Een mogelijkheid om dit te bereiken is de algemene informatieavond aan het begin van het schooljaar. De leerkracht voegt tijdens de informatieavond het onderwerp seksuele vorming toe aan de presentatie. Tijdens dit moment bespreekt de leerkracht aan de hand van een aantal stellingen met ouders wat de ouders wel en niet passend vinden in het aanbod seksuele vorming. De stellingen zijn gebaseerd op het onderzoek van De Graaf (2013). Zie bijlage 4 voor de uitwerking. Daarnaast beargumenteert de leerkracht waarom bepaalde onderwerpen besproken moeten worden. Dit komt weer ten gunste van de transparante communicatie.

Aanbeveling 3: *Nadenken over de frequentie van de momenten seksuele vorming.*

Een aanbeveling is om binnen het kernteam na te denken over de frequentie van de momenten seksuele vorming. De Gezonde School stelt namelijk dat de casusschool – voor het vignet relaties en seksualiteit – jaarlijks structureel aandacht moet besteden aan seksuele vorming met gebruik van een methode of tijdens een projectweek, zoals 'De week van de Lentekriebels.' De leerkrachten geven op dit moment allen aandacht aan seksuele vorming tijdens de projectweek: 'De week van de Lentekriebels'. Het aanbod wordt echter versterkt wanneer er tevens structureel gebruik wordt gemaakt van de methode. Door het gebruik van de methode krijgen de leerlingen structureel aanbod seksuele vorming van de leerkracht en blijft het aanbod inzichtelijk. Dit komt ten goede aan de her-aanvraag van het vignet relaties en seksualiteit over drie jaar.

Literatuurlijst

- Bancroft, J. (2008). *Human sexuality and its problems* (3^e ed.). Edinburgh, Groot-Brittannië: Churchill Livingstone.
- Bender, J. (2003). Seksualiteit, chronische ziektes en lichamelijke beperkingen. *Tijdschrift voor seksuologie*, 27(4), 169-177 Opgevraagd van <https://www.tijdschriftvoorseksuologie.nl/media/k2/attachments/benderZ27-4.pdf>
- Bender, J. L. & Gianotten, W. L. (2008). Aspecten van seksuologische hulpverlening. In W.L. Gianotten, M.J. Meihuizen-de Regt, & N. van Son-Schoones (Reds.), *Seksualiteit bij ziekte en lichamelijke beperking* (pp. 394-420). Assen, Nederland: Van Gorcum.
- De Graaf, H. (2013). Bloemetjes en bijtjes of zaadjes of eitjes?. *Pedagogiek*, 33(1), 29-30. Opgevraagd van <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/276137/449-616-1-PB.pdf;sequence=2>
- De Graaf, H., Van Berlo, W., Felten, H., Janssens, K., Brants, L., Nikken, P. & De Hoog, S. (2009). *Onderzoek naar seksualisering. Conclusies en aanbevelingen op basis van verschillende studies uitgevoerd door Rutgers Nisso Groep, Movisie, Nederlands Jeugdinstituut en Q-Quality*. Utrecht, Nederland: Rutgers WPF.
- Ferguson, R. M., Vanwesenbeeck, I. & Knijn, T. (2008). A matter of facts... and more. *Seks Education*, 8(1), 93-106. doi:10.1080/14681810701811878
- Frans, E., De Wilde, K., Janssens, K., Van Berlo, W. & Storms, O. (2016). *Buiten de lijnen: sensoa vlaggensysteem voor kinderen en jongeren met bijzondere behoeften*. Apeldoorn, Nederland: Garant.
- Frans, E. & Franck, T. (2015). *Vlaggensysteem: reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren* (5^e ed.). Antwerpen – Apeldoorn, België – Nederland: Garant.
- Inspectie van het Onderwijs. (2016). *Omgaan met seksualiteit en seksuele diversiteit*. Geraadpleegd op 4 december 2017 van, <https://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuws/2016/09/05/omgaan-met-seksualiteit-en-seksuele-diversiteit>
- Jutten, J. (2013). *Goede communicatie in een school*. Geraadpleegd op 4 april 2018, van <https://wij-leren.nl/school-communicatie.php>
- Kallenberg, T., Koster, B., Onstenk, J. & Scheepsmma, W. (2016). *Ontwikkeling door onderzoek: een handreiking voor leraren* (2^e ed.). Amersfoort, Nederland: ThiemeMeulenhoff.
- Kerpel, A. (2014). *Het pedagogisch klimaat*. Geraadpleegd op 4 april 2018, van <https://wij-leren.nl/pedagogisch-klimaat-artikel.php>

- Kramer, S., Janssens, K., Çinibulak, L. & Cense, M. (2007). *Over de grens: opvattingen van jongeren en beroepskrachten over grensoverschrijdend seksueel gedrag van jongeren*. Opgevraagd van [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Over%20de%20grens%20-%20rapport%20\[MOV-238911-0.3\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Over%20de%20grens%20-%20rapport%20[MOV-238911-0.3].pdf)
- Kuiper, E., Van der Veen, I. & Ledoux, G. (2016). *Vragenlijstonderzoek: opvattingen van leraren en schoolleiders*. Opgevraagd van <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2016/06/01/omgaan-met-seksualiteit-en-seksuele-diversiteit-een-beschrijving-van-het-onderwijsaanbod-op-scholen/omgaan-met-seksualiteit-en-seksuele-diversiteit-een-beschrijving-van-het-onderwijsaanbod-op-scholen.pdf>
- Lammers, M., Kok, E. & Oude Avenhuis, A. (2005). *Preventie van seksueel misbruik bij vrouwen en mannen met een handicap. Noodzaak, doel en effectiviteit van preventieactiviteiten*. Utrecht, Nederland: Movisie.
- Looy, F. & Houterman, K. (2007). *Gezond gedrag in de basisschool* (5^e ed.). Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.
- Meihuizen-De Regt, M. J. (2000). Begeleiding van kinderen en jongeren met een lichamelijke handicap wat betreft seksualiteit en relatievorming. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 39(3), 161-172.
- Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. (z.d.). *Oriëntatie op jezelf en de wereld: kerndoel 38*. Geraadpleegd op 4 december 2017, van <http://tule.slo.nl/OrientatieOpJezelfEnWereld/F-L38.html>
- Nijboer, M. (2018). Práát over seks. *Onderwijsblad*, 18(1), 38-41.
- Rutgers WPF. (2013). *Relaties & seksualiteit: algemene introductie*. Utrecht, Nederland: Rutgers WPF.
- Rutgers. (z.d.). *Seksuele rechten*. Geraadpleegd op 26 april 2018, van <https://www.seksuelevorming.nl/visie-en-beleid/overheidsbeleid-en-regelgeving/seksuele-rechten>
- Rutgers. (z.d.). *Week van de Lentekriebels 2019*. Geraadpleegd op 29 april 2018, van <https://www.seksuelevorming.nl/onderwijssoort/basisonderwijs/week-van-de-lentekriebels/wat-de-week-van-de-lentekriebels>
- Schakenraad, W. & Janssens, K. (2008). *Seksualiteit en grenzen. Wat maakt jongeren met een lichte verstandelijke beperking kwetsbaar, wat maakt hen weerbaar?*. Utrecht, Nederland: Movisie.
- Stichting School & Veiligheid. (2017). *Seks op school: werken aan seksuele integriteit in het onderwijs*. Geraadpleegd van <https://www.schoolenveiligheid.nl/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/Seks-op-school-Werken-aan-seksuele-integriteit-in-het-onderwijs.pdf>

- Shtarkshall, R. A., Santelli, J. S. & Hirsch, J. S. (2007). Sex education and sexual socialization: roles for educators and parents. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 39, 116-119. doi:10.1363/3911607
- Van Berlo, W., De Haas, S., Van Oosten, N., Van Dijk, L., Brants, L., Tonnon, S. & Storms, O. (2011). *Beperkt weerbaar: een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking*. Opgevraagd van https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/PDF-Onderzoek/Rapport_Beperkt_Weerbaar_Rutgers-WPF_Movisie1.19mb.pdf
- Van Bijsterveldt-Vliegenthart, M. & Verhagen, M. (2012). [Besluit van tot wijziging kerndoelen] [Kamerbrief]. Geraadpleegd op 4 december 2017, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-186768.pdf>
- Van der Donk, C. & Van Lanen, B. (2016). *Praktijkonderzoek in de school* (3^e ed.). Bussum, Nederland: Coutinho.
- Vink, W. (2013). *Hoe ben je een luisterend oor: drie tips*. Geraadpleegd op 4 april 2018, van <https://zin-in-zorg.nl/tag/openhouding/>
- Zwiep, C. (2012). *Seksuele ontwikkeling: methodiek voor pedagogische begeleiding in de kinderopvang en het basisonderwijs*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij SWP.

Bijlagen

Bijlage 1

Beste collega,

Voor mijn afstudeeronderzoek ga ik kijken naar de manier van invulling van de momenten seksuele vorming in de klas en hoe leerkrachten ouders/verzorgers hierover naar ouders communiceren. Om hierachter te komen heb ik een enquête opgesteld. De enquête bestaat uit 10 vragen en neemt ongeveer 5 minuten in beslag.

Zou je zo vriendelijk willen zijn om de enquête voor donderdag 19 april in te vullen? Dat kan via onderstaande link:

<https://nl.surveymonkey.com/r/LZJRLS6>

Om een compleet beeld te krijgen over de communicatie naar ouders/verzorgers, is er ook een enquête verspreid onder alle ouders/verzorgers van de leerlingen. Mochten hier vragen of opmerkingen over komen, dan hoor ik het graag.

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,
Lonneke Theuws (LIO-er O1)

Lesmomenten

Vraag 1: Ik ben als leerkracht voornamelijk werkzaam op – de casusschool- in:

- ☐ De onderbouw
- ☐ De middenbouw
- ☐ De bovenbouw

Vraag 2: Ik besteed aandacht aan seksuele vorming:

	Ja	Nee
Binnen specifieke lessen		
Vakoverstijgend		
Met behulp van de methode		
Aan de hand van zelfontworpen lesmateriaal		
Binnen projecten of thema's		
Met inbreng van externe deskundigen		
Naar aanleiding van incidenten		

Vraag 3: Hoeveel lesmomenten heb je afgelopen jaar aan seksuele vorming besteed?

- ☐ Minstens 1x per week
- ☐ Ongeveer 1x per maand
- ☐ Een paar keer per maand
- ☐ Enkele keren per jaar
- ☐ Minder dan enkele keren per jaar

Communicatie met ouders

Vraag 4: Ik communiceer het volgende met ouders:

	Ja	Nee
Hoe de seksuele ontwikkeling van het kind verloopt, ongeacht zorgen.		
Hoe de seksuele ontwikkeling van het kind verloopt, alleen wanneer er zorgen zijn		
Hoe de seksuele ontwikkeling van het kind verloopt, alleen wanneer er geen zorgen zijn.		

Op welke manier op school aandacht wordt besteed aan seksuele vorming.		
De onderwerpen die aan bod komen tijdens de momenten seksuele vorming.		
De afspraken die gelden tijdens de momenten seksuele vorming.		

Vraag 5: Indien ja beantwoordt bij bovenstaande vragen: op welke manier wordt dit gecommuniceerd?

.....

Vraag 6: Indien nee beantwoordt bij bovenstaande vragen: waarom niet?

.....

Vraag 7: Ben je op de hoogte van de onderwerpen die ouders graag terug zien komen tijdens de lessen seksuele vorming?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Vraag 8: Ik houd rekening met de wensen en opvattingen van ouders tegenover seksuele vorming?

- ☐ Ja
 - ☐ Nee
 - ☐ Overig (geef nadere toelichting)
-

Vraag 9: Indien ja beantwoordt op vraag 8: op welke manier houd je daar rekening mee?

.....

Vraag 10: Indien nee beantwoordt op vraag 8: waarom niet?

.....

Bijlage 2

Beste ouders/verzorgers,

Mijn naam is Lonneke Theuws en ik ben de LIO-er (leerkracht in opleiding) in O1.

Voor mijn afstudeeronderzoek bekijk ik hoe leerkrachten aandacht besteden aan seksuele vorming op SBO De Piramide. Volgens de theorie is de communicatie naar ouders hierbij belangrijk.

Om dit onderdeel te onderzoeken heb ik een enquête opgesteld. Deze enquête bestaat uit 9 vragen over hoe de leerkracht met u communiceert over de seksuele vorming van uw kind op SBO De Piramide. Zou u zo vriendelijk willen zijn om deze enquête in te vullen? Dat kan via onderstaande link:
<https://nl.surveymonkey.com/r/VL5TB5C>

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,

Lonneke Theuws

Communicatie met ouders

Vraag 1: Hoeveel van uw kinderen volgen les op de casusschool?

- ☐ 1
- ☐ 2 of meer, u mag dan bij de volgende vragen uit gaan van het oudste kind.

Vraag 2: Heeft de leerkracht u geïnformeerd over het verloop van de seksuele ontwikkeling bij kinderen?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Mogelijkheid tot toelichting:

Vraag 3: Heeft de leerkracht u geïnformeerd over op welke manier er op school aandacht wordt besteed aan seksuele vorming?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Mogelijkheid tot toelichting:

Vraag 4: Heeft de leerkracht u geïnformeerd over de onderwerpen die aan bod komen tijdens de momenten seksuele vorming?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Mogelijkheid tot toelichting:

Vraag 5: Heeft de leerkracht u geïnformeerd over de afspraken die gelden tijdens de momenten seksuele vorming?

- Ja
- Nee

Mogelijkheid tot toelichting:

Vraag 6: In welke leeftijdscategorie valt uw oudste kind op SBO De Piramide?

- 4 tot 8 jaar, ga naar vraag 7
- 8 tot 12 jaar, ga naar vraag 8

Vraag 7: Welke onderwerpen moet de leerkracht van uw kind (4 tot 8 jaar) volgens u in de klas bespreken?

	Ja	Nee
Lichamelijke verschillen tussen jongens en meisjes		
Anderen mogen je niet aanraken als je dat niet wilt		
Verliefdheid		
Verliefdheid op iemand van hetzelfde geslacht		
Hoe baby's in de buik komen		
Hoe baby's worden geboren		

Vraag 8: Welke onderwerpen moet de leerkracht van uw kind (8 tot 12 jaar) volgens u in de klas bespreken?

	Ja	Nee
Anderen mogen je niet aanraken als je dat niet wilt		
Homoseksualiteit		
Lichamelijke veranderingen in de puberteit		
Seks op televisie en internet		
Menstruatie		
Dat seks (ook) leuk is		
Voorbehoedsmiddelen		
Seksueel gedrag, zoals geslachtsgemeenschap/masturbatie		

Vraag 9: Heeft u verder nog vragen of opmerkingen?

Bijlage 3

Leerkracht:	Groep:
Datum:	Tijd:
Thema: Week van de lentekriebels	Onderwerp:

Sociaal veilig klimaat	
Afspraken	Wel + / niet -
Voorafgaand aan de les worden de klassikale afspraken besproken.	
De afspraken zijn duidelijk zichtbaar.	

Gezag	Wel + / niet -	Hoe vaak?
De leerkracht maakt gebruik van complimenten.		Complimenten:
De leerkracht spreekt leerlingen aan op ongewenst gedrag en benoemt gewenst gedrag.	Ongewenst gedrag: Gewenst gedrag:	
De leerkracht hanteert de gedrags- en omgangsregels consequent.		
De leerkracht maakt de sfeer in de groep en de omgang met elkaar wanneer nodig bespreekbaar.		
Omschrijf situatie:		

--

Relatie leerkracht-leerling	Wel + / niet -
De leerkracht laat leerlingen uitpraten.	
Op welke manier:	
De leerkracht gaat in op de inbreng van de leerlingen.	
De leerkracht luistert gericht naar de leerlingen.	
Te zien door:	

Relatie leerling-leerling	Wel + / niet -
De leerkracht stimuleert leerlingen naar elkaar te luisteren.	
Op welke manier (laten herhalen/samenvatten):	
De leerkracht bevordert dat leerlingen interesse tonen in elkaar.	
Op welke manier (bevorderen tot vragen stellen/naar mening vragen etc.):	

De leerkracht treedt op wanneer er om elkaar wordt gelachen.	
Op welke manier:	

Communicatief vaardig	
Open houding	Wel + / niet -
De leerkracht straalt fysiek openheid en rust uit.	
Te zien door (zit/staat rustig en rechtop/geen gekruiste armen):	
De leerkracht stelt open vragen.	
Bijvoorbeeld:	

Professionele houding	Wel + / niet -	Hoe vaak:
De leerkracht uit eigen normen en waarden.		Wel geuit:
Uit zich op volgende wijze (moment/aanleiding):		
De leerkracht maakt gebruik van de ik-boodschap bij het uiten van eigen mening.		

Bijlage 4

Deze aanbeveling is voor de leerkrachten van de onderbouw, de middenbouw en de bovenbouw van de casusschool. Het doel van deze aanbeveling is om de leerkracht meer inzicht te geven in de wensen en opvattingen van ouders over seksuele vorming. Hieronder staan stellingen beschreven, die ingezet worden tijdens de informatieavond aan het begin van het schooljaar. Het onderscheidt is gemaakt in de leeftijdscategorieën 4 tot 8 jaar en 8 tot 12 jaar.

Stellingen voor de ouders van leerlingen van 4 tot 8 jaar

Stelling 1: De leerkracht mag met de leerlingen de lichamelijke verschillen tussen jongens en meisje bespreken.

Stelling 2: De leerkracht mag met de leerlingen bespreken dat anderen je niet zomaar mogen aanraken.

Stelling 3: De leerkracht mag met de leerlingen verliefdheid bespreken.

Stelling 4: De leerkracht mag met de leerlingen homoseksualiteit bespreken.

Stelling 5: De leerkracht mag met de leerlingen bespreken hoe baby's in de buik komen.

Stelling 6: De leerkracht mag met de leerlingen bespreken hoe baby's worden geboren.

Stellingen voor de ouders van leerlingen van 8 tot 12 jaar

Stelling 1: De leerkracht mag met de leerlingen bespreken dat anderen je niet zomaar mogen aanraken.

Stelling 2: De leerkracht mag met de leerlingen homoseksualiteit bespreken.

Stelling 3: De leerkracht mag met de leerlingen de lichamelijke veranderingen tijdens de puberteit bespreken.

Stelling 4: De leerkracht mag met de leerlingen seks op televisie en internet bespreken.

Stelling 5: De leerkracht mag met de leerlingen de menstruatie bespreken.

Stelling 6: De leerkracht mag met de leerlingen bespreken dat seks (ook) leuk is.

Stelling 7: De leerkracht mag met de leerlingen de voorbehoedsmiddelen bespreken.

Stelling 8: De leerkracht mag met de leerlingen seksueel gedrag, zoals geslachtsgemeenschap en masturbatie bespreken.